

РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Вибір теми дослідження обумовлений тим, що правовий статус релігійних організацій як суб'єктів приватного права надзвичайно обмежено висвітлений в чинному цивільному законодавстві України. В Україні з прийняттям 23 квітня 1991 р. Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» [1] були визначені основні напрями і засади правового регулювання релігійних організацій. Закон дав досить поверхнєве загальне визначення основних понять в сфері свободи совісті та релігійних організацій, зазначив організаційно-правові форми релігійних організацій та їх правовий статус.

Принагідно зауважимо, це зумовлено головним чином тим, що тривалий час на теренах нашої держави релігійна ситуація вирізнялась великою неоднорідністю. Післяреволюційне законодавство про релігійні організації не визнавало за ними статусу юридичної особи та обмежило їх права власності на майно. У відповідності з Декретом РНК від 20 січня 1918 р. «Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви» ніякі церковні та релігійні товариства не мають права на власність. Право юридичної особи також не мають [2].

Стаття 35 Конституції України закріплює право кожної людини, яка проживає на території України (не тільки її громадян), на «свободу світогляду і віросповідання» [3].

Право об'єднань віруючих бути суб'єктами права, мати правовий статус релігійної організації та правоздатність юридичної особи є життєво важливим аспектом свободи віросповідання. Від тих юридичних структур, за допомогою яких ці громади можуть здійснювати свою діяльність, значно залежить і реалізація їх інших прав у сфері сповідання релігії [4].

Обраний напрямок дослідження є складовою частиною розробок провідної наукової школи ОНЮА.

Метою дослідження є комплексний аналіз генезису становлення та цивільно-правового статусу релігійних організацій як самостійних суб'єктів цивільних правовідносин.

Релігійна організація — це одна з форм релігійних об'єднань, які відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» утворюються у вигляді релігійних громад, управлінь і центрів, монастирів, релігійних братств, місіонерських товариств (місій), духовних навчальних закладів. Законодавець зазначає, що релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно зі своїми статутами (положеннями).

Поняття «релігійна організація» означає різноманітні релігійні утворення: від потужних, ієрархічно організованих структур зі своїми нормативними сис-

темами до невеликих релігійних спільнот, активність і діяльність яких незначна і часто не виходить за межі сім'ї, малої групи [5]. Тому й визначень цього поняття чимало, але жодне з них певною мірою не відтворює специфіку поняття релігійної організації.

І. В. Єлісеєв пропонує таке визначення: релігійна організація — це «об'єднання громадян, метою якого є спільне сповідання та розповсюдження віри і яке наділене у відповідності з метою ознаками» [6]. ЦК РФ на відміну від ЦК України (ЦК України не визначає поняття релігійної організації) пропонує таке визначення релігійної організації в ст. 117: «...релігійними організаціями (об'єднаннями) визнаються добровільні об'єднання громадян, які об'єдналися в установленому законом порядку на підставі спільності їх інтересів для задоволення духовних або інших нематеріальних потреб...релігійні організації є некомерційними організаціями. Мають право здійснювати підприємницьку діяльність для досягнення мети, заради якої вони створені і відповідають їй» [7].

На нашу думку, найбільш вдалим є таке визначення: релігійна організація — це добровільне, організаційно оформлене, постійно діюче об'єднання віруючих, що базується на єдності віросповідання, культовій, обрядовій практиці, створене ними для задоволення своїх релігійних і пов'язаних з ними потреб, інтересів та проведення необхідної для нього відповідної діяльності.

Для релігійних організацій характерні такі основоположні риси:

1) вони є добровільними, організаційно оформленими.

Релігійна організація засновується на добровільних засадах, ніхто не може встановлювати обов'язкових переконань і світогляду. Не допускається будь-яке примушування при визначенні громадянином свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії. Організація створюється в кількості не менше десяти чоловік, які утворили організацію і досягли повноліття, та підлягає державній реєстрації;

2) складаються з громадян, які постійно та на законних підставах мешкають на території України.

Конституція України визнає право на свободу віросповідання за кожним, хто проживає на території України;

3) вони створені з метою спільного сповідання і розповсюдження віри та наділені відповідними для цієї мети ознаками.

Третьою основоположною рисою релігійної організації повинен бути її релігійний характер. Релігійний характер складається в свою чергу з таких чинників:

1) віросповідання;

2) відправлення релігійних служб, обрядів та церемоній;

3) навчання релігії та релігійне виховання своїх послідовників. Перераховані чинники мають універсальний характер та охоплюють широкий спектр віросповідань, хоча виділені вони на підставі аналізу «традиційних» релігій.

Релігійна організація бере участь в цивільному обороті та виступає позивачем та відповідачем від свого імені, яке служить для її індивідуалізації і

полягає в її найменуванні та визначається в статуті (положенні). У відповідності з загальними правилами найменування релігійної організації включає в себе назву та визначає організаційно правову форму.

Теорія цивільного права визначає правоздатність юридичної особи як здатність мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Правоздатність і дієздатність юридичних осіб виникають одночасно — з моменту їх створення [8].

Стаття 85 ЦК України визначає критерій віднесення товариств до категорії непідприємницьких. Останніми визнаються товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками. В непідприємницьких товариствах учасники не можуть розподіляти між собою прибуток від підприємницької діяльності. Цей прибуток має спрямовуватися на фінансування діяльності цієї юридичної особи [9]. Некомерційні організації мають право створювати комерційні організації, завдяки чому підприємницька діяльність, необхідна для вирішення статутних завдань, може здійснюватися без участі некомерційної організації [10]. Наприклад, якщо релігійні організації не можуть укладати деякі правочини по етичним або канонічним нормам, то комерційна структура, створена релігійною організацією, може виконати будь-які завдання, не враховуючи норм канонічного права.

В порядку, визначеному чинним законодавством, релігійні організації мають право для виконання своїх статутних завдань засновувати свої видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, а добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні), які мають права юридичної особи.

Релігійні організації як всі некомерційні організації наділені загальною правоздатністю. Крім цього на відміну від інших непідприємницьких товариств, конкретна ціль діяльності яких визначена в статуті, мета діяльності релігійних організацій визначається законом. Релігійна організація створюється для спільного сповідання та поширення віри, що в свою чергу означає:

- 1) можливість мати тільки ті цивільні права, які відповідають меті діяльності і передбачені в статутних документах, та виконувати пов'язані з цією діяльністю обов'язки;
- 2) можливість здійснення тільки тих видів діяльності, які відповідають меті організації.

Віросповідання та проведення різноманітних релігійних церемоній, навчання релігії та релігійне виховання — загальна мета всіх релігійних організацій. Визначення мети в статуті залежить від конкретного віросповідання — православної віри чи іудейської, мусульманської та ін. Оскільки релігійні організації наділені загальною правоздатністю, визначені в їх статуті форми діяльності повинні відповідати визначеній меті.

Формулювання мети в статутах релігійних організацій мало чим відрізняються, крім посилань на різні віросповідання — «сповідання християнської», «мусульманської» або «православної віри».

В положеннях Основного Закону України і в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» говориться про відокремлення церкви (релігій-

них організацій) від держави, а школи від церкви і про те, що жодна релігія в Україні не може бути визнана як обов'язкова. Відповідно, держава є нейтральною в сфері свободи релігійних вірувань та уподобань і не має права втручатися в законну діяльність релігійних організацій. Держава та релігійні організації залишаються суверенними у своїй діяльності і не потребують взаємного санкціонування. Це означає, що суд при вирішенні питання про ліквідацію релігійної організації не повинен керуватися критеріями, які належать до сфери релігійних переконань, тому що сфера релігійних віровчень не підконтрольна державі, доки релігійні організації діють в рамках закону.

Підставами для ліквідації релігійної організації є: порушення громадської безпеки та громадського порядку; дії, направлені на насильницьку зміну основ конституційного устрою та порушення цілісності держави; створення військових формувань; примушення до руйнування сім'ї; примушення до самовбивства та до відмови по релігійним мотивам від надання медичної допомоги особам, які знаходяться у небезпечному для життя та здоров'я стані. Крім цього, Закон виділяє такі самостійні підстави для ліквідації релігійної організації: здійснення діяльності, яка суперечить закону, та діяльності, яка суперечить статуту. Відповідно, Закон ставить до релігійних організацій, як і до інших некомерційних організацій, більші вимоги, ніж функціонування в рамках закону. Таким чином держава ставить релігійним організаціям вимоги соціального характеру.

Отже, проаналізувавши вищевикладене, можна зробити висновок релігійні організації є суб'єктами цивільного права, наділені правоздатністю та дієздатністю. В зв'язку з цим можна запропонувати ввести в ЦК України окрему статтю, яка б визначила специфіку релігійних організацій як суб'єктів приватного права.

Література

1. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 25. — Ст. 283.
2. Савельев В. Н. Свобода совести: история и теория. — М.: Высшая шк., 1991. — С. 65.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
4. Сергієнко Г. Питання правового статусу релігійних організацій в Україні // Юридична Україна. — 2004. — № 9. — С. 10.
5. Подопрігора Р. А. Государство и религиозные организации (административно-правовые вопросы). — Алматы, 2002. — С. 56.
6. Гражданское право: Учебник. — 6-е изд., перераб. и доп. / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — М.: ООО «ТК Велби», 2002. — Т. 1. — С. 206.
7. Религиозные объединения. Свобода совести и вероисповедания: Нормативные акты. Судебная практика / Сост.: А. В. Пчелинцев, В. В. Ряховский. — М.: Юриспруденция, 2001. — С. 90.
8. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права. — М., 1950. — С. 5.
9. Довгерт А. С. Попяття та класифікація юридичних осіб у новому цивільному кодексі України // Актуальні проблеми держави і права. — 2004. — Вип. 23. — С. 9.
10. Грешников И. П. Субъекты гражданского права: юридическое лицо в праве и законодательстве. — С.Пб.: Юрид. центр Пресс, 2002. — С. 170.